

„Én szerelmes vagyok a szimmetriába”

BESZÉLGETÉS CSIKI LÁSZLÓVAL

– *Csiki Lászlót a Forrás második nemzedékének tagjaként tartja számon az irodalomkritika. Az első nemzedék egyenes folytatásaként született a második? Néhány Csiki-verssor mögött ott érezzük Farkas Árpád szelleműját is. Talán a közös szülőföld is erősített ezen a kapcsolaton? Egyáltalán: egy költő indulásához elengedhetetlen valamilyen szellemi bölcső?*

– Annak idején Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Szilágyi Domokos, Bálint Tibor, Szilágyi István műveikkel mintegy feltorlódtak a gátak előtt, és Domokos Géza kitalálta, hogy hogyan lehet ezeket kiadni. Ebből alakult ki a Forrás-sorozat, amelynek később én is szerkesztője lettem. A második Forrás-nemzedék – én ugyan nem szerettem számozni, mert számozni csak a világháborúkat meg a villamosokat szokták – ezekből a „furcsa” alkotókból állt. Imádtuk Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, de minden szeretetünkkel együtt úgy éreztük, hogy fel kéne tölteni a nemzedékek közötti „hasadékot”. Utóbb ez már nem így néz ki, csak az akkori érzéseimet próbálom elmondani. Volt valamilyen közéleti indíttatás – Farkas Árpád például ezért kerülhet szóba –, annak idején ezt közérzet-lírának nevezték; én ebből egy picikét kilógtam. Magyar Lajos, Király László, Farkas Árpád, Molnos Lajos, az azóta meghalt Apáthy Géza a kolozsvári egyetemen évfolyamtársak voltak, és én szerettem volna hozzájuk tartozni. Szerettem volna azt a metaforikus kifejezőmódot művelni, amelynek az volt a lényege, hogy valamiről beszéltek, és – ez volt a dologban a fantasztikus – mindenki tudta, hogy másról beszélnek. Volt kapcsolatuk a közönséggel. Ezt persze be kell helyezni az akkori romániai konstellációba. Szőcs István szerint az, a kancsi mészáros esete volt: ide nézek és oda ütök. És ezt így is érezték az emberek. Én ezt iszonyatosan irigyeltem, bár művelni nemigen tudtam. Az persze más kérdés, hogy nem is nagyon akartam. Utólag visszanézve eléggé gyermeketeg dolognak tűnik, de én akkor megpróbáltam avantgárd jellegű dolgokat művelni, holott ennek sem helye, sem ideje, sem módja nem volt. Nem is beszélve arról, hogy milyen gyöngén csináltam mindezt.

Végül is összerázódott a második Forrás-nemzedék, hiszen az irodalomtörténet összerázta egy szitába azokat, akik beletartoznak: Király Lászlót, aki szerintem nemzedékem legjelentősebb költője, Farkas Árpádot, Magyar Lajost vagy Czegő Zoltánt. Valójában akkor lehetne második Forrás-nemzedékről beszélni, ha létezne egy harmadik. A harmadik Szőcs Gézáé, Egyed Péteré lett volna, aztán jöttek volna a többiek, de az már nem egy nemzedék, mert nem egy helyen voltak, és nem is biztos, hogy egy nyelvet beszéltek. Mert az nagy kérdés, hogy mi hoz össze egy nemzedéket. Például egy irodalmi műhely, amilyen számunkra például a Gaál Gábor-kör volt a kolozsvári egyetem mellett. Ezt időnként betiltották. Én ott csak asszisztáltam a fiúknak, nem vettem benne részt. De rendkívüli módon irigyeltem Szőcs Gézát később, amiért olyan kitűnően tudta vezetni. Olyan fensőbbiséggel instruálta az ifjakat, mint egy agg mester. Egy nemzedéket végső soron mindig a célja határoz meg, az, hogy mit akar. Közös és megbeszélte céljuk nyilván nem volt, de az, hogy valami a köznek szól, az összetartotta őket. Példa gyanánt elmondom, hogy amikor a Megyei Tükör című lap megalakult Sepsiszentgyörgyön, Kovászna megyében, akkor odament egy sereg költő meg irodalmárféle, akik ugyanolyan indulattal írtak riportot, publicisztikát, bölkverset, mint szépirodalmi művet. Az indulat ugyanaz volt – gondolom én.

– „Egyik versemet a másikkól írom, egyik a másikat absztrahálja tovább. Tulajdonképpen ciklusok jönnek létre...” – mondja egy 70-es évekbeli nyilatkozatában. Ma is ilyen ciklikus a költészete, és egyetlen folyamatnak tekinti a versírást? Kísértethajók című verseskötetéért például „hajónaplófélének” nevezi.

– Ez már Magyarországon kiadott verskötetem, amelynek első felében a Romániában írott verseimnek válogatása, a másodikban pedig az ott betiltott verseimnek gyűjteménye található. A fülszövegben valami olyasmit írtam, hogy olyan ez, mint egy hajórakomány, amiben búza van, és a búza öngyulladással is fölgyúlhat, hogyha nem pakolják ki. Hogy ciklusokat írok-e? Ha önmagammal tisztességes akarok lenni, akkor azt írom, amit csinálok. Én annak idején, fiatalkoromban író akartam lenni, aztán, amikor már úgy nézett ki, hogy író vagyok, akkor nagyon igyekeztem, hogy ne legyek író, tehát ne írószemmel nézzem a világot. Az ugyanis iszonyatos torzítás lesz, ha az ember úgy nézi a világot, hogy mit lehet belőle megírni. Ezt nem szabad. Ezért megpróbálok valamilyen módon elmondani azt, amit átélek. Azokat az írókat nem kedvelem, noha tisztelni tudom őket – Thomas Manntól hazai nagyjainkig –, akik beállnak egyetlen stílus nyelvi folyamába, és abban ugyanazt mondják el, legyen az bár rendkívül kiművelt és pontos és szép. Nem hiszen, hogy minden témát el lehet mondani ugyanabban a stílusban. Ezért utána kellene mennem a stílusommal az életemnek vagy megfordítva, nem tudom. Ilyen szempontból valóban ciklusokat írok, és elsősorban azért, mert én csak bizonyos periódusokban írok verseket. Főleg akkor, amikor rossz a hangulatom, vagy nincs időm. Én prózáíró szeretnék lenni, de ahhoz sok idő kell. Nyugalom kéne, és olyankor pipázik az ember vagy cigarettázik. És ha az ember még idegesebb, megpróbál drámát írni, ha már nagyon fáradt, megpróbál fordítani. Ha meg úgy érzi, hogy mindennel tele van a hócipője, akkor publicisztikával próbálkozik.

Verseim ciklikussága tehát az életem ütemét követve alakult ki valamilyen módon. Legutóbbi verseimmel dramoleteket akartam írni, kis drámai történeteket.

– A keresztelő című verseskötetében olvasható egy esszéje, amely A nyelv kegyelmi állapota címet viseli. E vallomásból nem hiányzik a pátosz sem, holott ez a vonás nemigen fedezhető fel költészetében. Szükségét érezte annak, hogy erős és tudatos vonzódását a nyelvhez önálló műben is megvallja?

– Olyan helyre születtem, ahol a nyelv fontos volt: nemcsak mint kommunikációs közeg, hanem mint az identitás megvállásának, megtartásának eszköze is. Ezt már gyerekkoromban éreztem. A költő, író eleven kapcsolatban van a nyelvvel. Ismerek néhány nyelvet, és a magyar nyelv dicséretére azt tudom mondani, hogy van egy fantasztikus tulajdonsága, amit nehezen tudunk megérteni, de mindenképpen megpróbáljuk rombolni. Ez pedig valamilyen közties állapot a létező és a lehető között, maga a transzcendencia. Olyan ez valahol a konkrét és az absztrakt között, mint fölöttünk az ózónréteg. Az emberi létezésnek egy módja ez, és engem ez mindig megrendít. De egyszerre bánt is, hogy azzal, hogy egyre fogalmibbá akarjuk tenni, egyben romboljuk is transzcendens jellegét, holott fordított tendenciára kellene törekednünk. Mert amikor Vörösmarty azt mondja, hogy „akadjon föl, midőn a fára néz”, ebben az átokban benne van a transzcendencia maga, de képszerűen az is, hogy tudniillik kössék föl a fára. Gyönyörűségek közé tartozik ez a sor, mert a nyelv funkcióiból eredő kegyelmi állapotát bizonyítja.

– A szépirodalomnak szinte valamennyi műfajában alkot: drámából, versből, regényből, novellából, tárcából, hangjátékból épül az eddigi életmű. „Nem is tehettem volna másként: – írja – ugyanaz vagyok, bármiről beszélek. Bármilyen műfajt használok is.” Mivel ezek a művek párhuzamosan születnek, nyilván nem egy korszakhoz kötődik a műfajválasztás.

– Az ember nem írhat mindig verset, és prózát sem írhat állandóan. Nem én választom meg a műfajt, hanem a téma. Én ha prózát írok, mindig történetet írok. És számomra a történet csehovi értelemben az. Király László felfogását vallom, hogy tudniillik történet mindaz, ami bennünk történt. Én azonban megpróbálok külső történet is írni, utóbb már a verseimben is. Az a hiú ábrándom van ugyanis, hogy ha valaki elolvassa, meg is érti. Legalábbis ezt szeretném. Ehhez pedig kell valami segítség, egy szál, amit követni tud.

Valaha a közérzeti líráról értekezünk egyfolytában. Én azt hittem – és ez nyilván a fiatalsággal függött össze –, hogy az a fontos, amit én gondolok, az, hogy én hogy érzem magam. Emiatt a novelláim hősei is állandóan 18 évesek voltak, miközben én már harmincvalahány... Azt hiszem, a *Titkos fegyverek* című könyvemben távolodtam el először ettől a felfogástól, hogy nem annyira vagyok én fontos a műben, hanem a hős a fontos, a másik ember. Ezek nem művészi, hanem inkább emberileg fontos dolgok. Kedvenc Karácsony Benómet idézve: „Fiam, nem vagy te futballkapus, hogy érdekelnének a gondolataid.” Azért mondom el ezeket, mert a mostanában frissen lebukott posztmodern írók leírják azt is, hogy milyen színű tintával milyen füzetbe írnak, és mit gondolnak ők eközben. A fenét érdekli, hogy mit gondolsz te, fiam, közben, engem az érdekel, hogy Pityipalkó, akit odaállítottál, az mit gondol közben. Eleinte én is beleestem abba a hibába, hogy azt hittem: ha én önmagamról vallok, akkor mindenkiről vallok. Ez igen derék elképzelés, de igen nagy becsapás is, és már régóta nem hiszem. Megpróbálok betartani azt a szabályt, hogy az ember tisztelje a hőseit, akiket választott, még akkor is, ha ő találta ki, ha soha nem látta őket. Tisztelje annyira, hogy hagyja, hogy menjenek, hogy csináljanak azt, amit csak akarnak. Bőségesen elég volt a sok lankadt, világfájdalmas, uram-bocsál, értelmiségi onániából – annak ellenére mondom ezt, hogy az én hőseim általában ilyen lankadt értelmiségiek. Mentésemre szolgáljon, hogy én megpróbáltam az írásaimban egy picit röhögni is rajtuk: jaj, de jók vagytok, fiúk, de milyen nevetségesek!

– *Novelláit, kisregényeit szereti „történetek”-nek nevezni (pl. a Kutya a holdban című novelláskötetében, vagy A pusztulás gyönyöre című kisregénykötetében). Miért kerül a hagyományos műfajmegjelölést, hiszen a mai szövegcentrikus világban hűsége a hagyományos kifejezőmóddhoz nagyon is nyilvánvaló.*

– Én remélem, hogy a „szövegek” divatja múlóban van. Picasso példáját szoktam említeni, akinél nem ismerek absztraktabb művészt, és aki azt mondta: mindenkinek elhiszem, hogy tud absztraktul festeni, ha le tud rajzolni egy kezét. Sok író esetében a szöveg elmosza a szándékot és a célt, a kiindulást és a megérkezést. Az ilyen író nyilván nem is tudja másképp csinálni: csak dől belőle a szöveg, de ez csak szó, szó, szó.

– *A szöveg eltakarhatja a hős alakját, elmoshatja arcélét is. Csiki László törekszik arra, hogy karakterisztikus hősöket alkosson?*

– Tiszteletben kell tartanom a hőseimet, meg a történetemet is, amit persze szintén én találtam ki. Csinálhatnám másként is, de azért csinálom pont így, mert valamit igenis közvetíteni akarok. Nem valamiféle nagy gondolatot, hanem csak azt esetleg, hogy a kisebbségben élő ember is teljes értékű ember lehet. Az az elsődleges tulajdonsága, hogy ember, a kisebbségi lét az csak a helyzete. Rengetegen próbáltak megélni a kisebbségi ember hősiességéből, elnyomottságából. Hiszen mindenféleképpen – jó nagy pátozzal – rá is lehet játszani. Fontosabb ennél az, hogy ez az ember épp olyan, mint a többi; az persze más kérdés, hogy helyzete folytán jobban kieleződnék az érzékenységei, bizonyos hajlamai: minthogy vízszintesen nincsen helye, muszáj a magasba törnie.

Valamilyen szempontból mindnyájan kisebbségben vagyunk, és nemcsak nemzetiségi szempontból. A férfiak például kisebbségben vannak a nőkkel szemben és fordítva. Ezt úgy is át lehet élni, hogy kiszorítanak bennünket, meg úgy is, hogy ez jó, ettől vagyunk azok, akik vagyunk.

– *Menekültek, avagy a tagadó forma című versében írja: „Ígéretet csak, nem földet, / menedéket és nem hazát / keresnek”. És mit talált a menekült, Csiki László?*

– Majdnem negyvenéves koromig Romániában éltem, és harmincöt éves koromig eszembe se jutott, hogy elköltözzek. Amikor ezt a verset írtam, ez már az utánam jöttekről – és nem az értelmiségekről – szólt. Arról az iszonyatról, amit annak idején már egy hosszú cikkben, *A kisebbségek kisebbsége* címmel megírtam. Az az egyik tragédiájuk ezeknek az embereknek, hogy valamilyen okból – ki ki a saját okából – elmennek, de legalább akkora tragédia az, ahogyan fogadják őket. József Attila sorai jutnak eszembe: mindenki „Szivére veszi terhünk, gondunk. / Vállára venni nem bolond...”. Nekem azt mondja annak idején egy román ember, hogy jól élne ez az ország, hogyha nem kellene eltartania a kisebbségeit. Nyugodtan mondhatnánk erre, hogy nem kell azokat eltartani, dolgoznak azok, eltartják magukat. Megérkeztem ide, és a Keleti pályaudvar melletti büfében – mindenkit meg akartam ismerni, ez mániám volt még akkor – azt mondta nekem egy embőr: de jó, hogy ilyen kicsi ez a Magyarország, mert nem bíránk eltartani úgysem annyi embert, amennyi a régi Magyarországon élt. Gondoltam: nem foghatnátok ti kezét azzal a másik fazonnal? Így nézzük mi a kisebbségeket, holott így vagy úgy, mindannyian kisebbségiek vagyunk. Lehet, hogy az emberek számára ez tragikus, az író számára sem öröm, de a feleségemnek azt szoktam mondani: volt, amilyen volt, de legalább nem unatkoztunk.

– *„Erdély – mintha kívül dobogna a szívem.” – írta 1992-ben. Erősebb vagy gyengébb ma ez a szívdobogás? És doboghat még egyszer belül is ez a szív?*

– Nem. Ma már más a helyzet. Az életem nagyobbik fele ott van, és ezt odahagytam.

– *Milyen reményeket, szándékokat hozott a poggyászában?*

– Amikor áttelepültem ide, ez a dolog picikét jelképpé vált. Annak a jelképévé, hogy hogyan lehet élni ebben az Európában. Annak idején tartottam egy kiselőadást – nem gyakran teszem ezt –, ami nagyjából arról beszél, hogy Erdély valahol a Kárpát-kanyarba beszorított Közép-Európa összes problémáját jelenti a sok nemzetiségével, annak kisajtott érzékenységével. Én most már a tizenharmadik éve élek Magyarországon, de úgy érzem, hogy Erdély még mindig modell értékű hely. Nem akarok arra hivatkozni, hogy ott volt az első vallási türelmi rendelet Európában, hogy ott villamosították először a várost, hiszen Temesvár volt az első közkivilágított város Európában. Ez mind igaz, de fontosabb, hogy ott van összetorlódva, fölgűrődve a Kárpátokra minden itteni probléma. Ott ér véget a kereszténység reformációs múltja. Attól keletre nem volt reformáció, nem volt barokk, de még gótika sem. Ezért azt szoktam mondani, hogy én Európa legkeletibb városában, Sepsiszentgyörgyön születtem (bár Markó Béla azzal hanceg, hogy Kézdivásárhely egy kicsit még keletebbre van), és ez fontos, mert ez a kultúra, ez a szellemiség bizony oda van torlódva és sűrűsödve is egyúttal. Ilyen szempontból néztem és éltem át ezt a máig is élő problémát, és ez nagyon fontos nekem. Abban reménykedtem, hogyha én ezt megfelelő módon tudnám képviselni a világ számára, uram bocsá! ez talán a világnak is fontos lehetne. Mert úgy látszik, hogy nagyon rosszul képviseljük mi ezt. A világ egyáltalán nem ért minket. Egyszer egy francia újságírónak elmondtam, hogy mi a baj, hogy a gyerekeink nem akarnak román iskolába járni. És a francia ezt egyáltalán nem értette. Azt válaszolta, hogy

ha Franciaországban egy arab gyerek francia iskolába járhatna, nagyon boldog volna. Én sem értettem, hogy ő mit nem ért, aztán rájöttem, hogy valahogyan fordítva kell megfogni a dolgot, és hivatkoztam az emberi jogokra. A szabad vallásyakorlás, a szabad utazás problematikáját értette, de ami számunkra a legfontosabb, azt nem értette. Ez intő példa arra, hogy milyen hézagosan tudjuk mi felmutatni a saját dolgunkat.

- *Lépések, kopogások című kötetének nyitó- és záróverse ugyanaz, de más kötetben is érvényesül ez a kompozíciós elv, így például A keresztelőben. A keretjelleg bizonyára az egész könyvre érvényes gondolatot hangsúlyozza, de talán más is indokolja ezt a formát.*

- Egyrészt az indokolja, hogy én szerelmes vagyok a szimmetriába. Másrészt az a gondolat indokolja, hogy a versekkel végső soron összekuszáljuk a világot, és ha megismétlem a végén, akkor remélem, hogy azt sugallja: mindent elmondtam, és nem jutottunk előbbre. Vörösmarty szavaival kérdezem: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” Hát nem. Emberi létünket azzal tesszük egyre bonyolultabbá, hogy gondolkodunk róla. Megvan az magában is, de a mi beavatkozásunktól, a véleményunktől még sokkal bonyolultabb lesz. Nem baj ez, de jobb, ha a világ önmagán belül marad. Azt szoktam mondogatni – főleg magamnak – hogy ezt a világot nem a mi értelmiségi álláspontunkkal kellene szembesítenünk, hanem önmagával. Ha mi igazán értelmiségiek vagyunk, azaz kritikusok, függetlenek és kiművelt fők, akkor épp az lenne a dolgunk, hogy kivonuljunk, figyeljük a világ szembesülését önmagával, és mi csak leírói legyünk e szembesülésnek. De ezt nem tudjuk megtenni, mert egyfolytában beavatkozunk, például a versekkel. Nem velem kell szembesíteni a világot, mert hát ki vagyok én, hanem önmagával. Felállítunk magunknak értelmiségi tétéleket, hogy a világnak ilyennek és ilyennek kell lennie, de ez csupán egy értelmiségi kritika. Ne próbáljuk a világra ráerőszakolni a mi saját, egyéni, gőgös álláspontunkat. Tudnék én a magyar politikából is ezer példát sorolni, hogy az értelmiségiek mit és hol rontottak el – én nagyon felelősnek tartom őket. És nem azért, mert kivonulnak, mert gyávák, hanem azért, mert „bevonulnak”. Nem ez a dolgunk. Pompás példa erre a romantika, amely megpróbálta a maga módján az emberi érzelmeket fölfokozni, abszolutizálni, és ez vissza is hatott a társadalomra: például megpróbálták úgy élni, ahogy a Wertherben olvasták. De ez egy kicsiny kör lehetett csak, talán ötszázan olvashatták a Werther kesserveit, nem hiszem, hogy sokkal többen, csak ezek voltak a hangosabbak, ezekről tudunk. A többiek éltek a maguk köznapi életét. Lehet, hogy hatóerő volt az író, az irodalom beavatkozása egy körben, de ez a kör nagyon kicsi volt. Szerencsére.

- *Néhány novellájában mintha kihúzott fiókok elfelejtett tárgyaiként szemlélnék múlt idők eseményeit, helyszíneit. Az emlékezés távlati elmozdítja a kontúrokat?*

- Biztosan így van, de ha az ember ezt a csúnya mesterséget választotta, akkor célirányosan emlékezik. Arra használja tehát, azért kotorászik benne, hogy valami számára fontosat elővegyen, vagy valakivel találkozzon. Mint például *Fiókok* című novellámban gyermekkori önmagammal.

A művész az emlékezetével az emberi természet lehetőségeit is meghatározhatja. Nekem nagyon rossz a memóriám, semmire sem emlékszem, de hogyha elkezdek a szavakkal bíbelődni – és itt jön be a nyelvnek ez a fantasztikus képessége –, olyasmikre emlékszem, amelyekről nem is képzeltem, hogy emlékezni fogok rá. Valahol el van rakva. Leírok egy szót, és mintha ciszterna vize fakadna föl, tudom azt, amit nem tudok. És ha becsületes vagyok, akkor hagyom, hogy ez a folyamat menjen tovább. Jó, hogy célirányosan használom, mivelhogy profi vagyok. Emberi becsületességem azt kívánja – nem az írói, mert az nincs –, hogy hagyjam, mire jövök még rá. Ez a fölfaka-

dás nem fájdalmas dolog, nem is lehet holmi alkotói gyötremnek tekinteni. Mert amikor egy falat látott az ember, nem tudta, hogy az szürke volt vagy fehér, de utólag rájön, mert így emlékezik. Lehet, hogy nem is olyan volt persze, de a céljának az felel meg. Ezekben a jobbik pillanatokban minden együtt van, semmit sem kell kitalálnia.

- *Vélekedéseket, vallomásokat, tárcákat tartalmazó könyvében, az Adalékban szerepel egy régebben adott interjúja Itthon-otthon címmel. Mit jelent ez a két fogalom 1997-ben Csiki Lászlónak?*

- Más, mint amikor az interjút adtam. Elég sokáig, és még most is néha, gyötört ez az itthon-otthon dolog. Sok embernek az is traumát okoz, hogyha Kaposvárról átköltözik Győrbe. Én meg úgy hittem egy ideig, hogy ottan valami dolgom van. Mindig azt mondták, hogy helyt kell állni. De helytállni anélkül, hogy csinálnál valamit, mi a fenére való? Mikes Kelemen, ha nem írja meg a leveleit, csak egy fikció, aki ott üldögel Rodostóban; ő csak a levelei által létezik. Hogy őszinte legyek, a bőroremet is mentettem, meg a gyerekeim bőrét is. Nem úgy jöttem ide, hogy otthonra találok, hanem úgy, hogy el kell jönnöm. Tehát több minden lökött, mint amennyi vonzott. De van egy nagy előnye ennek a szkepticizmusnak: azzal, hogy nem vártam semmit, mindent, ami jó történt velem, pozitívumnak foghattam föl. Engem nem érték csalódások. Az más kérdés, hogy az ember hogyan honosodik meg a saját anyaországában. Itt nekem rokonaim vannak, bár az is igaz, hogy Magyarországról az égvilágon semmit sem tudtam. Háromszor voltam itt átutazóban (egyszer nagyanyám temetésén). Négy évig tartott a kitelepedési periódus, és közben nem közölhettem semmit. Azt kérdezte egy román barátom: ha már vállalod ezt a szörnyűséget, miért nem mész odább? Azt feleltem: én nem mehetek, engem a nyelvem köt, én nem tudok francia író lenni, angol sem. Nem valamiféle magyarországi áram vonzott ide engem, de védettséget kaptam. Bár évekig, ha sokan voltak valahol autóbuszon, vagy színház előcsarnokában, és sokan beszéltek, mindig azt hittem, hogy románul beszélnek. Meg azt álmodtam időnként, hogy valamiért üldöznek, és visszamenekültem Romániába. Beszéltem erről Parancs Jánossal, aki Párizsban élt nyolc évig. Ő azt mondta, hogy ez tipikus emigráns álom, ő ugyanezt álmodta. Az idő múlik, az embernek mindenféle érzékenységei is tompulnak. Én itthon vagyok, de...

Úgyanakkor, ha belegondolok, függetlenül attól, hogy itten hogyan érzem magam, nem mennék vissza, pedig ott volna rokonom, lakásom, állásom is, ha kell, de nem mennék vissza. Mészöly Miklós '89 után azt mondta: most létrejön az író számára az ideális állapot, a kétlakóság: ha akarsz, itt vagy, ha akarsz, ott vagy. Körülbelül egy napig én is ezt hittem, de túl sok minden köt már ide. Meg aztán az embert annyi sérelem érte ott, hogy akármennyire szeretne is, ha a határ felé megyünk gépkocsival, már induláskor ugyanabba a hisztérikus állapotba kerülök, mint amikor eljöttem. Félek, miközben tudom, hogy ennek semmi alapja nincs: a világ ott is megváltozott, meg én már külföldi állampolgár vagyok, hozzám senki sem nyúlhat. Tudom, hogy értelmetlen és fölösleges, alaptalan az aggodalom, mégis így van. Aztán hazajövök, és nem ismerem fel a kávéfőzőt, meg a saját konyhám, mert azt hiszem, hogy egy másik konyhában vagyok. Egy napig téblábolok a saját lakásomban. Ilyenek ezek a beidegződések...

Budapest, 1997. július 8.

Erdélyi Erzsébet - Nobel Jván

